

Μια άποψη στο ημιτελές προλόγισμα του Παναγή Λεκατσά για το βιβλίο του Διόνυσος ή εκδοχή από το ημιτελές προλόγισμα στον Διόνυσο

Το τελευταίο βιβλίο της συγγραφικής εργασίας του Παναγή Λεκατσά είναι *Ο Διόνυσος*. Έργο ευτυχώς ολοκληρωμένο κατά το κύριο θέμα και ατελείωτο στο «σχεδιάσμα προλόγου», αφού το αναπόφευκτο αποστέρησε από το λαμπρό αυτό πόνημα μια πιθανή ή υποπτεύσιμη μνεία σχετική με τη σύγχρονη ωφελμιστική αξία του. Αυτό συνάγεται από τους τρεις κυρίως «σκοπούς» που ο Π.Λ. είχε ήδη αρχίσει να μνημονεύει σ' αυτό το σωζόμενο «σχεδιάσμα» προλόγου. Σημειώνει λοιπόν: «το ερμηνευτικό υλικό του βιβλίου εξυπηρετεί πολλαπλούς σκοπούς, και από τη φύση του ειδοποιεί σε πολλές επιφυλάξεις. Οι σκοποί που εξυπηρετεί είναι κυριώτατα τρεις. α) Να κατατάξει σ' ομοιογενείς κατηγορίες το υλικό που προσφέρεται σαν ένα απέραντο χάος· β) να υποβάλει με την έρευνα του υπεδάφους τους συνειρμούς των ιδεών κ.τ.λ. και γ)...».

Για τον τρίτο «σκοπό», που κατά τη γνώμη μου είναι ο καθαρά προτρεπτικός, αποφεύγει έστω μια πρόχειρη σημείωση. Αυτό συμβαίνει επειδή ακριβώς αυτός ο τρίτος σκοπός συνόψιζε όλη την επήρεια που τον ταλάντευε μ' ένα είδος Γνώσης ωφελμιστικής αξίας και τον ταλάνιζε συγχρόνως με την «επικίνδυνη» έκθεσή της. Γεγονός ή λόγος που προφανώς του απαγόρευε να ανακοινώσει, έστω και με μικρή πρόωξη υπόμνηση.

Τι περίπου είναι αυτή η Επήρεια και οι όποιες ωφελμιστικές συνακόλουθες αξίες, είναι γνωστά στους μελετητές της Διονυσιακής Θρησκείας.

Η διενκρίνιση είναι ότι αυτό συμβαίνει λιγότερο ή περισσότερο συγκεχυμένα στον κάθε καταγινόμενο, αλλά πάντα σ' ένα διάχυτο και ακαθόριστο κλίμα. Θα ήταν πλάνη ο ισχυρισμός οποιουδήποτε ότι γνωρίζει σαφώς την Κεντρική ακολουθία της Διονυσιακής λατρείας, έστω και στο βαθμό που θα καταλήξει σε ορισμένα συμπεράσματα. Σύγχυση και αιωρούμενα ερωτηματικά μιας ατελούς γνώσης πάντα θα προκαλούν εκείνο το ακαθόριστο κλίμα που προειπώθηκε. Στον Λεκατσά, όμως, που ευτύχησε να γράψει έναν *Διόνυσο*, απ' όσο μπορώ «εξ ιδίων» να κρίνω, έχω την πεποίθηση ότι τουλάχιστον άγγιξε την επηρεαστική συνέχεια, έστω κι αν αυτό δεν επιμαρτυρείται άμεσα. Μπορεί, βέβαια, να φαίνεται ότι ο *Διόνυσος* του Λεκατσά στο τέλος «νικιέται» από τον Χριστό —και μάλιστα αυτή η θλιβερή ήττα ν' αποδίδεται καλυπτόμενη μέσα σε μιαν ατμόσφαιρα κραδασμών από ένα ηρωικό και μεγαγχολικό μαζί requiem του λάτρη που «πεθαίνει», αλλά ο υπερτονισμός και η συγχρή επανάληψη στοιχείων της Επήρειας είναι και αδιάκοπη και επίμονη και εύστοχη. «Τίποτα δε μαρτυρά την τόση διάδοση των διονυσιακών μυστηρίων και τη φλογερή λαχτάρα του διονυσιακού παράδεισου, όσο η ατέλειωτη σειρά των διονυσιακών παραστάσεων στα

ταφικά μνημεία των ύστερων αιώνων του αρχαίου κόσμου. Τα δύο τελευταία σύμβολα, ο κισσός και το φοινικόκλαδο, δε μένουν στη σφαίρα της διονυσιακής επαγγελίας μοναχά, μα συνοδεύουν κάποτε και τις ελπίδες της αθανασίας των πιστών της νέας θρησκείας. Σ' ένα από τα χριστιανικά μνημεία που στολίζονται με κισσούς και φοινικόκλαδα, ο νεκρός Χριστιανός έχει αφήσει την ελπίδα του στο νέο θεό *Spes in deo*, μα τα εμβλήματα της ελπίδας του καλοδείχνουν από ποιόνε την παίρνει».

Πάνω σε μια ίδιου κλίματος συναισθηματική φόρτιση: «εικόνες και μοτίβα βακχικά ξαναβρίσκονται στην από πορφυρίτη σαρχοφάγο της αγιοποιημένης βασιλοκόρης θυγατέρας του Κωνσταντίνου».

Ακόμη εκπληκτικότερες είναι οι διαπιστώσεις της θρησκευτικής συνέχειας, που εύλογα αποπνέουν ένα άρωμα αυτοεπίδρασης: «επώνυμοι λάτρεις στην μικρασιατική Γαλατία τρωγοπίνουμε μέσα στις εκκλησιές και τριγυρίζουν το γιομάτο τους ασχί με χορούς οργιαστικούς, ξεφρενιάζοντας και βακχεύοντας ωσάν τους εθνικούς πιστούς του Διονύσου».

«Ακόμη και τελειώνοντας ο έβδομος αιώνας του Χριστιανισμού, η Έκτη Οικουμενική Σύνοδος θα απαγορέψει στους Χριστιανούς να μεταχειρίζονται διονυσιακά προσώπεια, να ανακράζουν όταν πατούν τα σταφύλια το όνομα του Διονύσου, και να κρατούνε στοιχία του διονυσιακού ιεροτυπικού σα χύνουνε το κρασί στα πιθάκια».

Πώς οι απλοί —και όχι θρησκευτικώς αντιμαχόμενοι— άνθρωποι θα μπορούσαν να δεχτούν ένα Νέας σημασίας κρασί στα ίδια αυτά παλιά πιθάκια; Πώς θα μπορούσαν να μεταλάβουν χύνοντας το ίδιο κρασί στα παλιά ποτήρια της διονυσιακής κοινωνίας; Ο Διόνυσος Βότρυς τι άραγε είναι υποδεέστερος από τον Βότρυ Χριστό έτσι όπως έντονα χρωματίζεται από τους πρώτους κιόλας υμνωδούς: *ὁ μέγας βότρυς, ὁ λόγος ὁ ὑπὲρ ἡμῶν θλιβεῖς... τὸ αἶμα τῆς σταφυλῆς, ὡς καὶ τὸ αἶμα αὐτοῦ κίρνεται, τοῦτ' ἔστι πιεῖν τὸ αἶμα τοῦ Ἰησοῦ, τῆς Κυριακῆς μεταλαβεῖν ἄφθαρσίας*.

Μ' ένα ανάμικτο αίσθημα ο Λεκατσάς εξωτερικεύει την ανύψωση —μέσα σ' ένα σωρό άλλες μυστηριακές θρησκείες— του Χριστιανισμού, καθώς κι αυτή στροβιλίζεται στο μεγάλο ανεξίθρησκο χωνευτήρι της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας: «Εργάτες της μεταστοιχείωσης αυτής, ο Παῦλος, οι Απόστολοι των Εθνών, οι Ιουδαίοι, και πιο πίσω η τεράστια χοάνη των μαζών της Αυτοκρατορίας, που δεν καταλαβαίνουνε άλλη γλώσσα από τη μυστηριακή». Έχει πραγματικά συναρπαστικό ενδιαφέρον το τελευταίο —συμπερασματολογία και σύγκριση— κεφάλαιο από τον Διόνυσο του Παναγή Λεκατσά, που η εδώ αποσπασματική αναφορά του θα ξεθώριαζε τη φρεσκάδα της επήρειας που ανταναχλά: «Οι ίδιοι οι Χριστιανοί σαστίζουν μπροστά στις αναλογίες ορισμένων αρχαίων θεών, και μάλιστα του Διονύσου, με το δικό τους. Είναι γιος του υπέρτατου θεού και μιας θνητής, θανατώνεται από θεοκτόνους, ανασταίνεται θριαμβικά κι ανεβαίνει στους ουρανούς, όπου θρονιάζεται βασιλιάς του Κόσμου. Ο Διόνυσος ή ο Ιησούς;».

Αναμφίβολα στο γερασμένο δέντρο της διονυσιακής θρησκείας πρασινίζουν ακόμη κάποια αραιά φύλλα. Οι ρίζες είναι πολύ βαθιές...

Μέσα σε μια τέτοια ατμόσφαιρα εξουθενωτικής μερικές φορές θρησκευτικής ευλάβειας, ο συγγραφέας του Διόνυσου δεν γίνεται να έμεινε ανεπηρέαστος. Ήταν και η χρονική στιγμή της ηλικίας που βάραινε ακόμη περισσότερο. Δεν είναι τυχαίο που οι *Βάκχες* του Ευριπίδη γράφτηκαν σαν ένα κύκνειο άσμα.

Την εύθραυστη συγκυριακά κράση του Παναγή Λεκατσά εξομολογείται η σύζυγός του, που προσπάθησε να συμπληρώσει τον Πρόλογο: «Ο Παναγής Λεκατσάς εργάστηκε τον “Διόνυσό” του γνωρίζοντας πολύ καλά πως έπαιζε με τη ζωή του». Με το δικαιολογημένο λοιπόν συναίσθημα ευλαβούς μετάληψης των όποιων, αν αυτό αμβλύνει κάπως την υπόθεση, θρησκευτικών εμπειριών, απορρέουν από μια τέτοια σύνοδο, της διονυσιακής αναφοράς από τη μια και του λεπτού μεταίχμιου κατά την κρίσιμη ώρα από την άλλη, είναι βέβαιο ότι ο Παναγής Λεκατσάς είδε καθαρά τα υποτονικά ή άχρωμα ακόμη ωφελμιστικά στοιχεία και την αξία ενός τέτοιου έργου, όπως ο Διόνυσός του.

Ο Παναγής Λεκατσάς είδε καθαρά όχι μια απλή συγγένεια ή μια χαλαρή ενότητα της διονυσιακής με τη χριστιανική θρησκεία, όπως ατυχώς συμβαίνει με τους περισσότερους μελετητές, αλλά το δυσδιάκριτο ακόμη ομοούσιο του Διόνυσου με τον Χριστό.

Ίσως η ανώριμη ακόμη εποχή του —πρώτη έκδοση του *Διόνυσου* το 1971— να μην επέτρεπε ρηξικέλευθες προτροπές προς όφελος της σύγχρονης θρησκευτικότητας, αλλά τα ζωηρά και χαριόδυνα χρώματα της επικράτησης του Χριστιανισμού είναι το ίδιο αντανάστικα με τα επιτάφια της προκάτοχης λατρείας, έστω κι αν αυτό δεν μνημονεύεται αμεσότερα.

Η μνημοσύνη στον Παναγή Λεκατσά είναι βέβαια μια υποκειμενική ερμηνεία ενός ανείπουτου λόγου που άφησε κρύφιο ή μετέωρο ο ίδιος. Και για να μεταχειριστώ εδώ μια δική του συλλογιστική, τονίζω ότι η αναφορά μου αυτή έχει αξία από τη σκοπιά της θέσης, εξόν αν αποδειχτεί πως η θέση αυτή καθαυτή είναι ριζικά λαθεμένη.

Ο Παναγής Λεκατσάς με την αγαπημένη του σύζυγο, Εύα Βλάμη